

Важливим напрямком подальших досліджень є вдосконалення наведеної методики з погляду її адаптації до особливостей ви-

бничих і ґрунтово-кліматичних умов різних регіонів України.

Представлено методику моделювання галузевої структури в сільському господарстві, що ґрунтується на трансформації біомаси найбільш продуктивних культур регіону в готову до реалізації продукцію рослинництва, тваринництва, біоенергію та в органічні добрива. На прикладі інформаційної бази стаціонарного агротехнічного дослідження наведено методологію оптимізації галузевої структури в умовах Лівобережного Лісостепу України. Показано, що за рахунок міжгалузевої оптимізації аграрного виробництва можна суттєво підвищити його економічну ефективність, забезпечити повну енергетичну незалежність аграрних підприємств, досягти високого рівня зайнятості населення та поліпшити екологічний стан довкілля.

Представлена методика моделирования отраслевой структуры в сельском хозяйстве, основанная на трансформации биомассы наиболее продуктивных культур региона в готовую к реализации продукцию растениеводства, животноводства, биоэнергию и в органические удобрения. На примере информационной базы стационарного агротехнического опыта приведена методология оптимизации отраслевой структуры в условиях Левобережной Лесостепи Украины. Показано, что за счет межотраслевой оптимизации аграрного производства можно существенно повысить его экономическую эффективность, обеспечить полную энергетическую независимость аграрных предприятий, достичь высокого уровня занятости населения и улучшить экологическое состояние окружающей среды.

The technique of modelling industrial structure of agriculture, based on the transformation of biomass the most productive crops in the region is ready to implement crop, livestock, bioenergy and organic fertilizers. As the example of implementation methodology of optimization of branch structure the data base of station agrarian technical experiment a in left-bank forest-steppe of Ukraine is described. It is shown that by optimizing inter agricultural production can significantly increase its economic efficiency, provide a complete energy independence of agricultural enterprises, a high level of employment, and improve the ecological environment.

*

П.В. КОВАЛЬ, кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Управління економічним зростанням аграрних підприємств

Результативне функціонування та економічний розвиток аграрного підприємства як економічної системи передбачає ефективне співіснування гармонізованих його підсистем. Економічний аналіз ефективності й результативності функціонування аграрного підприємства слід здійснювати за двома взаємно визначеними і взаємно залежними базисами: формування аграрним підприємством чистого прибутку; генерування аграрним підприємством позитивного «чистого грошового потоку».

У практиці ведення бізнесу часто виникає запитання щодо ефективності та своєчасності забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, що визначається їхньою віддачею, швидкістю обороту та гармонізацією з економічним життєвим циклом підприємства, фазами його економічного зростання. Тому аналіз і оцінка ефективності господа-

рювання підприємства полягає у визначенні оптимальної потреби у грошових надходженнях, яка відповідає певному моменту економічного розвитку підприємства і є такою, що продукує позитивний фінансовий результат – чистий прибуток, генеруючи при цьому позитивний чистий грошовий потік.

Проблемам економічної ефективності ведення бізнесу загалом, та в аграрній сфері економіки зокрема, присвячено наукові дослідження ряду вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: В.Г. Андрійчук, П.Т. Саблук, В.В. Кулішов, О. Мендрул, Г.М. Десмонд, П. Друкер, Д. Сінк, Скотт, Е. Ніллі, Дж. Д. Мартін, С. Хігінс Роберт та ін. Проте до цих пір мало вивченими й дискусійними залишаються проблеми визначення ефективності використання оборотного капіталу загалом і грошових потоків зокрема

в умовах конкретної фази економічного зростання аграрного підприємства. Значущість розв'язання даної проблеми визначається тим, що обґрунтована оптимальна потреба в грошових надходженнях саме для конкретної фази економічного розвитку підприємства є вузловим аспектом, наріжним каменем системи управління економічним зростанням аграрного підприємства.

Мета статті – запропонувати методику ідентифікації достатності чи надлишковості грошових надходжень в аграрних підприємств відповідно до їхньої потреби для певної фази економічного зростання та методику обґрунтування оптимальної потреби у фінансових ресурсах для забезпечення стійкого економічного зростання аграрного підприємства в умовах економічної кризи.

Побуває думка про те, що економічне зростання аграрного підприємства є об'єктом постійного нарощування, причому зі зростаючими темпами. Фахівці, які так вважають, дотримують наступної логіки: якщо темпи зростання збільшуються, то зростає частка підприємства на локальному ринку, і, як результат, підвищується ефективність та результативність його господарювання. З погляду ефективності підприємства як економічної системи, це не завжди так, оскільки «шкідливі темпи зростання»¹ можуть значною мірою виснажувати внутрішні ресурси аграрного підприємства і його внутрішній економічний потенціал. З іншого боку, повільні або недостатні темпи зростання також є негативним явищем у розвитку підприємства, оскільки воно стає об'єктом критики незадовільного менеджменту, а часто – мішенню рейдерської атаки. В будь-якому випадку економічне зростання та управління ним потребує детального вивчення.

Ключовим елементом даної проблеми є визначення темпів стійкого, сталого економічного зростання аграрного підприємства. Оскільки поняття «темпи» можна ототожнити із поняттям «швидкість», то темпи стійкого економічного зростання аграрного підприємства визначатимемо як максимальну шви-

дкість приросту його товарної продукції, що не завдає при цьому втрат фінансово-економічній системі останнього.

Важливим аспектом у контексті розгляду сталого економічного розвитку аграрного підприємства є усвідомлення того, що успішне підприємство розвивається в рамках передбачуваного, такого, що піддається управлінню, життєвого циклу. Український аграрний бізнес нині переживає складний процес інституційного становлення, формування кластерів ефективних масштабів аграрного виробництва, результативних організаційних та організаційно-правових форм, доцільної спеціалізації й виробничого напрямку підприємств у рамках законодавчо визначених форм власності. Саме тому багато підприємств лише розпочинають життєвий цикл із першої фази, яка характеризується інтенсивними вкладеннями, розробкою концепції продукції, виходом на ринки. Наступною фазою життєвого циклу є фаза швидкого зростання, коли економічна система починає відшкодовувати інвестиції, формувати чистий грошовий потік і забезпечувати позитивний фінансовий результат. Дана фаза характеризується найвищими темпами зростання й потребує особливої уваги до управління фінансово-операційною системою, зокрема своєчасного зовнішнього фінансування. Часто на даній фазі приймаються хибні управлінські рішення. Основними характерними ознаками третьої фази є зниження темпів зростання та трансформування фінансових потоків – ззовні в економічну систему підприємства до генерування їхніх обсягів підприємством, які перевищують можливості внутрішнього ефективного рефінансування. Четверта фаза – спад, підприємство максимізує прибуток на одиницю виробничої потужності, генерує надлишковий грошовий потік порівняно із внутрішніми інвестиційними потребами, при цьому дані процеси супроводжуються стійкими темпами спаду обсягів продажу.

З метою уникнення спаду обсягів продажів, а відтак забезпечення економічного зростання, нерозподіленого прибутку й незначних залучень позичкового капіталу для цього недостатньо. Підприємство, економічна система якого не готова до публічного

¹ Коваль П. В. Відтворення валового сукупного продукту сільськогосподарських підприємств / П. В. Коваль // Економіка АПК. – 2010. – № 8 – С. 85-95.

акціонування та значних запозичень, не здатна забезпечувати темпи стійкого економічного зростання.

Необхідно усвідомити економічний базис можливості нарощування обсягів продажу аграрним підприємством без виснаження внутрішнього економічного потенціалу. Отже, нарощування продажів вимагає розширення активів підприємства – збільшення виробничих потужностей, забезпечуючи їх оборотними активами, та масштабів засобів обігу. Все це потребує адекватного зростання джерел фінансування – пасиву балансу підприємства, а саме зобов'язань і власного капіталу. Водночас від приросту власного капіталу залежать і можливості нарощування позичкового капіталу без порушення прийнятної структури капіталу (коефіцієнт фінансового левериджу). Саме приріст позичкового та власного капіталу визначає темпи приросту активів, що трансформуються в темпи сталого економічного зростання підприємства. Таким чином, темпи стійкого зростання підприємства – це не що інше як темпи зростання його власного капіталу.

Більшість аграрних підприємств України у найближчій перспективі через ряд об'єктивних причин не зможуть стати публічними компаніями й нарощувати власний капітал за рахунок продажу простих акцій, тому єдиним реальним джерелом розширеного відтворення власного капіталу є нерозподілений прибуток підприємства.

Математична формалізація темпів стійкого економічного зростання аграрного підприємства через приріст власного капіталу може мати вигляд:

$$RSG^* = \frac{R \cdot \text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}_{\text{Поч.пер.}}}, \quad (1)$$

де RSG^* – темпи стійкого зростання аграрного підприємства;

R – частка нерозподіленого прибутку, що підлягає реінвестуванню.

Враховуючи, що відношення чистого прибутку до вартості власного капіталу – це рентабельність власного капіталу підприємства, можемо вираз (1) подати у вигляді:

$$RSG^* = R \cdot ROE_{\text{Поч.пер.}}, \quad (2)$$

де $ROE_{\text{Поч.пер.}}$ – рентабельність власного капіталу, оцінена на початок періоду.

Рентабельність власного капіталу можна також виразити через коефіцієнти, які завдяки економічному змісту прийнято називати важелі ефективності: P – рентабельність продажів; A – коефіцієнт оборотності активів підприємства; T – відношення активів до власного капіталу. Роберт С. Хіггінс в одній із своїх робіт¹ розмістив указані показники в такому порядку PRAT. Не претендуючи на оригінальність, також скористаємося даним виразом:

$$RSG^* = P \cdot R \cdot A \cdot T. \quad (3)$$

Наведене рівняння крім співзвучної форми правої його частини має важливий економічний зміст, оскільки два показники – P та A акумулюють інформацію про ефективність функціонування операційної системи аграрного підприємства (нагадаємо, що це рентабельність продажу й коефіцієнт обороту активів), а два інших показники характеризують фінансову політику підприємства – відношення активів до власного капіталу як втілення підходів до використання фінансового левериджу, та частка прибутку, що підлягає реінвестуванню.

Надзвичайно важливий, на нашу думку, результат, що впливає з рівняння (3) – RSG^* є єдиним прийнятним максимальним темпом зростання продажів аграрного підприємства, що узгоджується, балансується із добутком чотирьох показників оцінки ефективності його функціонування. Тому це рівняння (3) фінансово-операційного балансу функціонування аграрного підприємства, яке демонструє стійке економічне зростання.

Оцінимо технічну ефективність (Farrell, 1957) процесу стійкого економічного зростання як віддачу на менеджмент економічним зростанням, яку забезпечували аграрні підприємства Білоцерківського району Київської області протягом останніх п'яти років. Для дослідження нами обрано 22 аграрних підприємства, які розвивають однакову спеціалізацію, мають однорідні масштаби виробництва й природно-економічні умови

¹ Higgins Robert C. Sustainable Growth under Inflation / Robert C. Higgins // Financial Management. 1981. August. – P. 36-40.

функціонування. Оцінку технічної ефективності даного процесу здійснимо використо-

вуючи метод аналізу оболонки даних (АОД). Розрахунки наведено в табл. 1.

1. Оцінка технічної ефективності використання оборотних активів підприємствами Білоцерківського району Київської області (2006-2010 рр.)

Підприємство	Fi(y,x C,S) Технічна ефективність, коефіцієнт	y1	Y2	x1 (S, Yes)	x2 (S, Yes)	x3 (S, Yes)	x4 (S, Yes)
		Рентабельність ОА, %	Коефіцієнт обороту ОА	Середньорічна вартість АК, тис. грн	Середньорічна вартість ОА, тис. грн	Власний капітал (на початок періоду), тис. грн	Чистий дохід, тис. грн
ТОВ Адоніс	0,55	5,1	0,75	4375,0	2356,5	3687,0	1761,0
ТОВ АФ Білоцерківська	1,00	4,4	1,46	8372,1	2384,7	-381,4	3488,5
ТОВ АФ Глушки	1,00	44,7	1,18	8940,5	5337,5	4548,0	6324,0
ПОП АФ Узинська	0,20	15,0	1,32	18312,0	10161,0	11081,0	13415,0
ЗАТ Василівське	0,76	0,1	0,55	2776,5	838,5	2580,0	461,0
ТОВ Земля Томилівська	0,26	1,5	1,23	5035,5	2874,0	1583,0	3527,0
СВК Ім. Щорса	0,45	30,8	1,56	17048,0	8022,0	8734,0	12527,0
ТОВ Колос	0,74	-12,2	1,40	3201,0	957,0	618,0	1336,0
ЗАТ Маки	0,17	1,1	0,80	10027,0	3707,0	9541,0	2960,0
СВК Матюші	0,28	15,1	1,25	14306,0	7334,0	6155,0	9203,0
ТОВ Михайлівське	0,92	-31,5	1,49	1640,8	742,8	548,2	1107,8
ТОВ Мрія	1,00	2,2	1,57	1205,5	638,5	586,0	1003,0
ТОВ Надія	1,00	9,4	1,81	4153,0	1883,5	469,0	3415,0
ТОВ Піщанське	1,00	6,3	1,83	2966,9	1314,4	437,7	2404,7
ТОВ Пилипчанське	0,05	0,2	0,04	1368,6	46262,5	366,6	1683,0
ТОВ Прогрес	1,00	-41,7	1,54	4025,2	1762,0	-754,9	2718,1
СВК Розаліївський	1,00	38,5	1,51	10135,0	4298,5	4213,0	6485,0
ТОВ Сухоліське	0,63	31,2	1,26	11671,5	5938,5	6761,0	7509,0
ВАТ Терезине	0,62	49,7	1,53	24566,3	8923,4	16950,1	13634,3
ТОВ УН Агрос	0,11	2,0	0,32	15750,3	10779,2	10978,2	3492,9
ТОВ Фастівка	1,00	19,8	1,03	7131,5	2797,5	1282,0	2882,0
ТОВ Черкас	1,00	-26,6	0,47	4926,8	2648,3	-573,1	1252,0

Джерело: Розрахунки автора.

Як показують дані таблиці, ряд підприємств досягали технічної ефективності менеджменту оборотних активів, що дорівнює 1, а окремі підприємства мали неоднаковий рівень неефективності, причому рентабельність оборотних активів, змінюючись від збитковості до 40 % і більше у поєднанні із швидкістю обороту оборотних активів, не забезпечила всім досліджуваним підприємствам абсолютну технічну ефективність. Це є одним із підтверджень того, що зростання в

підприємстві не завжди збалансоване з його економічним станом.

Згрупуємо дані підприємства за технічною ефективністю як групувальної ознаки в три групи – від 0 до 50%, від 51 до 100% і ті, що досягли межі виробничих можливостей за даними показниками. У розрізі одержаних груп підприємств оцінимо й відобразимо графічно рівняння фінансово-операційного балансу за середніми по групі показниками. Розрахунки та графік наведено в таблиці 2 і на рисунку 1.

2. Групи підприємств за технічною ефективністю менеджменту оборотних активів

Підприємство	Fi(y,x C,S) Технічна ефективність, коефіцієнт	Темп зростання (реальний), коефіцієнт	Темп стійкого зростання, коефіцієнт	Рентабельність АК, %
ПОП АФ Узинська	0,20	-0,08	0,14	8,33
ТОВ Земля Томилівська	0,26	0,02	0,03	0,83
СВК Ім. Щорса	0,45	0,27	0,28	14,51

ЗАТ Маки	0,17	0,03	0,004	0,39
СВК Матюші	0,28	0,16	0,18	7,74
ТОВ Пилипчанське	0,05	0,10	0,24	6,54
ТОВ УН Агрос	0,11	-0,40	0,02	1,36
Середнє значення:		0,015	0,128	5,67
ТОВ Адоніс	0,55	0,25	0,03	2,74
ЗАТ Василівське	0,76	0,33	0,0004	0,04
ТОВ Колос	0,74	-0,08	-0,19	-3,66
ТОВ Михайлівське	0,92	-0,19	-0,43	-14,26
ТОВ Сухоліське	0,63	0,06	0,27	15,88
ВАТ Терезине	0,62	0,32	0,26	18,05
Середнє значення:		0,113	-0,008	3,13
ТОВ АФ Білоцерківська	1,00	0,01	-0,27	1,25
ТОВ АФ Глушки	1,00	0,25	0,53	26,71
ТОВ Мрія	1,00	-0,05	0,02	1,16
ТОВ Надія	1,00	0,10	0,38	4,26
ТОВ Піщанське	1,00	-0,12	0,19	2,77
ТОВ Прогрес	1,00	0,03	0,97	-18,24
СВК Розалівський	1,00	0,12	0,39	16,35
ТОВ Фастівка	1,00	-0,28	0,43	7,75
ТОВ Черкас	1,00	-0,34	1,23	-14,28
Середнє значення		-0,032	0,429	3,08

Джерело: Розрахунки автора.

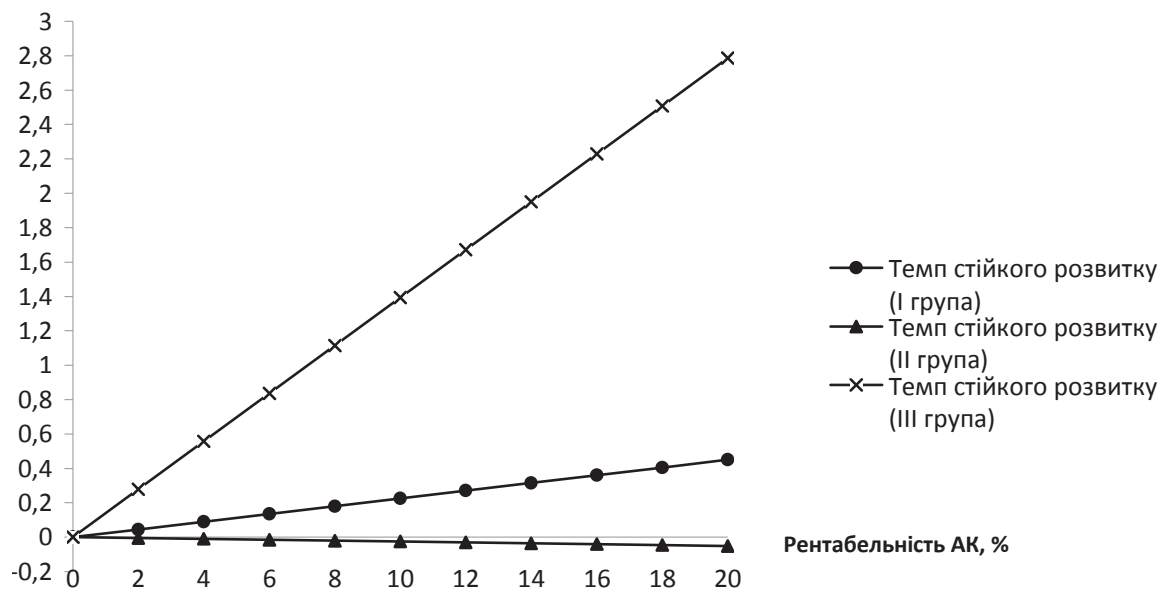

Рис. 1. Рівняння фінансово-операційного балансу функціонування підприємств Білоцерківського району Київської області

Джерело: Власна інтерпретація.

Графічна інтерпретація рівняння фінансово-операційного балансу функціонування підприємств уможливорює виділити дві важливі для аналізу й управління зростанням у підприємстві зони – недостатнього фінансування і надлишкових фінансових ресурсів. Для поглибленого аналізу було обрано одне з підприємств третьої групи, яке досягло технічної ефективності використання оборотних активів рівної одиниці, але з погляду темпів

стійкого зростання підприємство не використало всі можливі внутрішні резерви. Графічна інтерпретація наведена на рисунку 2.

Рівняння операційно-фінансового балансу, використовуючи показник рентабельності активів, можна трансформувати у вираз:

$$RSG^* = R \cdot T \cdot ROA, \quad (4)$$

де ROA – рентабельність активів.

На рис. 1 і 2 наведено рівняння операційно-фінансового балансу саме в такій його інтерпретації. Оскільки добуток показників R і T є інструментом управління фінансовою

політикою аграрного підприємства, то інструмент управління ефективністю операційної системи зводиться до одного показника – рентабельність активів.

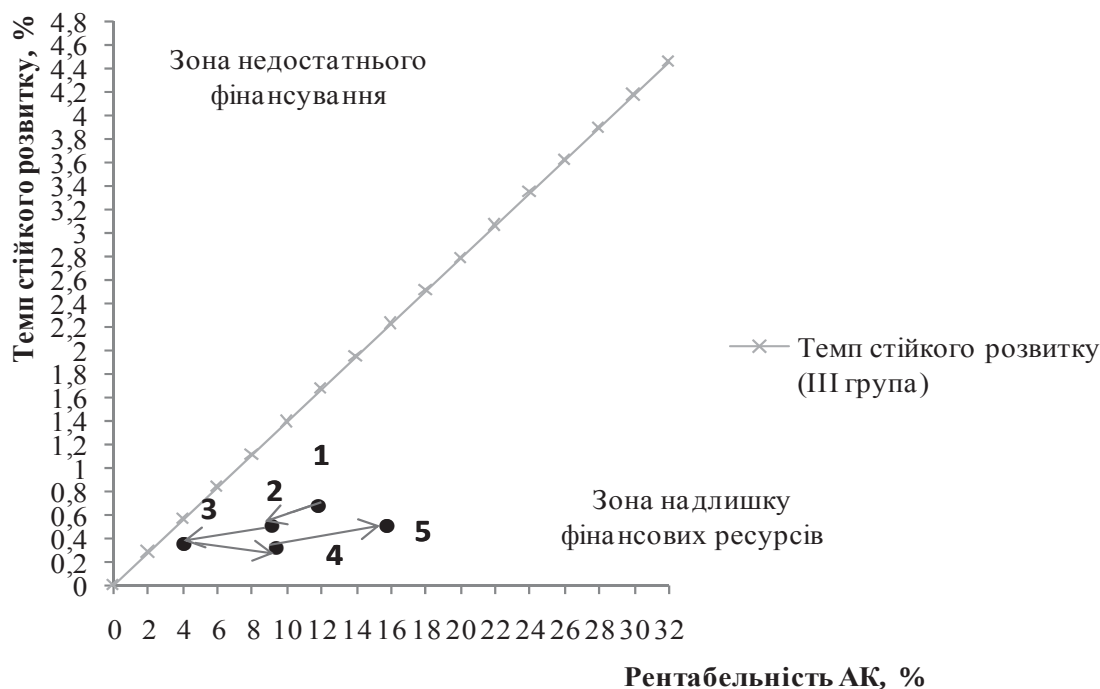

Рис. 2. Оцінка темпів стійкого розвитку СВК «Розаліївський»

Джерело: Власна інтерпритація.

З рисунка 2 бачимо, що досліджуване підприємство протягом останніх п'яти років забезпечувало використання внутрішніх фінансових ресурсів у зоні їх надлишку, причому за двома із них спостерігаємо зниження рентабельності активів і лише протягом двох останніх років даний показник зростає. Отже, забезпечення певного рівня рентабельності використання оборотних активів за певної швидкості їх обороту при технічній ефективності даного процесу, рівній 100%, ще не гарантує балансу стійкого економічного зростання аграрного підприємства. Як бачимо, вектор фактичного економічного зростання останнього зміщується від напрямку збалансованого стійкого зростання.

Порівнюючи рівняння фінансово-операційного балансу трьох груп підприємств можемо зазначити, що саме підприємства третьої групи створили умови, за яких вони можуть працювати із будь-якими рівнями рентабельності активів. Отже, підприємствам даної групи потрібно більше уваги

звертати на управління фінансовою діяльністю, зокрема на можливості розширення спектра інструментів по залученню запозичень, переглянути систему мотивації за результатами господарського року та «дивідендну політику», удосконалювати принципи використання фінансового левериджу, коефіцієнта утримання інвесторів і т.ін. Складніша система заходів потрібна для підприємств першої й другої групи, оскільки їм необхідно крім перерахованих вище інструментів і заходів працювати над управлінням операційною системою, нарощувати рентабельність продукції та рентабельність її продажу, збільшувати швидкість обороту окремих складових оборотних активів і засобів обігу, удосконалювати галузеву структуру та якість продукції, впроваджувати сучасні технології.

Здійснений аналіз та наведені теоретичні викладки підводять до логічного запитання: Чи існує системний підхід до ефективного управління стійким економічним зростан-

ням аграрного підприємства? Чи корелює даний підхід із розвитком підприємства у розрізі фаз його життєвого циклу й кризовим зовнішнім середовищем?

На нашу думку, одним із найдієвіших системних підходів до вирішення даних питань є метод тотального управління грошовими потоками (ТУГП), або TCM, від англійського виразу Total Cash Management – особливої актуальності він набуває в умовах кризи та в окремих фазах життєвого циклу підприємства. Сутність ТУГП проявляється у всеохоплюючому фокусуванні інтегрованих систем управління в аграрному підприємстві на гроші й грошові потоки. На думку В.П. Савчука, TCM – це прояв практичної реалізації наступних положень: усі аспекти функціонування підприємства повинні повною мірою залучати наявні та принципово

доступні грошові ресурси; кожний підрозділ, функціональна служба й кожний працівник підприємства може впливати на стан і ефективність використання грошових ресурсів, дотримуючись певного набору простих правил щодня¹. Практична мета системи ТУГП полягає у створенні такого комплексного інструментарію, який, з одного боку, сприяє ефективному генеруванню позитивного чистого грошового потоку, а з іншого – підвищенню ефективності використання грошових надходжень з метою створення економічного базису для генерування майбутніх грошових потоків. Схематично структура системи ТУГП представлена на рисунку 3, де складові елементи поділяються на дві групи за критерієм інструментарію управління стійким економічним зростанням аграрного підприємства.

Рис. 3. Структура системи тотального управління грошовими потоками (ТУГП) в аграрних підприємствах

Джерело: Власна розробка.

Запропоновані інструменти при їх системному використанні не лише забезпечують підприємству умови генерування грошового потоку, а й формування чистого прибутку як фінансового результату, оскільки ці процеси взаємозв'язані: прибуток є необхідною, але недостатньою умовою одержання грошей. Як уже зазначалося, в кризових умовах зовнішнього середовища аграрного підприємства

та розвитку його в окремих фазах життєвого циклу, управління економічним зростанням доцільно базувати на системі ТУГП. Розглянемо коротко окремі складові системи, які, на нашу думку, не є очевидними.

Серед складових операційної системи варто звернути увагу на управління грошовими потоками в маркетингу. Саме результативна система маркетингу в умовах кризи

¹ Савчук В.П. Стратегія + Фінанси: уроки прийняття бізнес-рішень для керівників / В.П. Савчук. – К.: Companion Group, 2009. – 352 с.

чи спаду обсягів продажів може відігравати ключову роль для розвитку бізнесу, оскільки їй належать функції щодо формування системи цінових знижок залежно від обсягів продажу й строків інкасації дебіторської заборгованості, формування запасів як конкурентного засобу маркетингу, надання товарних кредитів контрагентам, управління продажами в часі для забезпечення рівномірності виробництва та врахування об'єктивної циклічності, провокування адекватної реакції конкурентів. Головним засобом результативного використання зазначених і ряду інших функцій є поточне бюджетування.

Стосовно фінансової політики як інструменту управління стійким зростанням аграрного підприємства в рамках ТУГП варто відзначити таку складову, як утримання інвесторів, стимулювання потенційних інвесторів та залучення до бізнесу нових. Це залежить від прийнятої «дивідендної політики» в різних її формах. Аграрному бізнесу в Україні характерна система оренди й суборенди земельних ресурсів, в окремих випадках майна, як головних активів, що залучені в операційну систему підприємства. Частка прибутку, що підлягає реінвестуванню в підприємство, для України здебільшого становить 100%, але цей показник також може стати дійовим інструментом управління стійким зростання підприємства, особливо для третьої фази його життєвого циклу.

Важливо зазначити, що як для кризових явищ в економіці, так і для третьої та четвертої фаз розвитку аграрного підприємства дійовим інструментом забезпечення стійкого зростання є «купівля зростання» - придбання окремого бізнесу, яке працює в другій фазі й зазнає критичної нестачі грошових ресурсів. У рамках системи ТУГП це є нічим іншим, як трансформація інвестиційної та фінансової діяльності, оскільки криза, з одного боку, передбачає скорочення інвестиційних програм, а з іншого – надає можливості нарощування активів підприємства і напрямів бізнесу.

Цікавим та важливим аспектом системи управління стійким економічним зростанням аграрного підприємства є вплив інфляції й дифляції, які часто присутні в процесі розгортання кризи, на оцінку планових і фак-

тичних параметрів зростання. На початку дослідження ми зазначили, що оцінюватимемо його за темпами зростання продажів, але останні можуть бути викликані як реальним зростанням, так і містити інфляційну складову. У випадку дефляційних процесів швидше за все спостерігатимемо відсутність економічного зростання залежно від темпів дефляції й темпів реального зростання. Вплив інфляції може впливати двояко на оцінку темпів зростання, оскільки навіть при реальних темпах приросту обсягів продажу рівних нулю та рівню інфляції більше нуля, інвестиції в кожен гривню запасів і дебіторської заборгованості будуть більшими на рівень інфляції, які повинні фінансуватися за рахунок запозичень. Це, в свою чергу, негативно впливає на коефіцієнт фінансового левериджу, оскільки процес відбувається без адекватного збільшення власного капіталу.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можемо сформулювати наступні висновки щодо ефективності та управління стійким економічним зростанням аграрних підприємств.

Економічне зростання аграрного підприємства характеризується не лише різними темпами, а й різними напрямками, змінюючись від спаду до зростання, причому темпи як першого, так і другого не мають однозначної позитивної оцінки, оскільки перевищення й уповільнення реальних темпів по відношенню до темпів стійкого економічного розвитку підприємства ведуть до одного наслідку: втрати активів і банкрутства. На жаль, останніми роками такі приклади властиві аграрному бізнесу України – поглинання здавалося б динамічних компаній «Райзагро», «Дакор», «Укр-Рос Агро» й ряду інших.

Рівняння фінансово-операційного балансу функціонування аграрного підприємства інтерпретує максимально можливу швидкість його економічного зростання, за якої підприємство може розвиватися без нанесення шкоди його внутрішньому економічному потенціалу до відтворення.

Тривале перевищення або зниження реальних темпів зростання підприємства порівняно з темпами стійкого економічного зрос-

тання, виражених через ефективність функціонування його операційної системи та відношення до фінансової політики, вимагають комплексу заходів щодо запобігання такої ситуації. В першому випадку підприємству доцільно нарощувати власний капітал, тимчасово нарощувати «фінансовий важіль», підвищувати ціни, знизити дивідендні виплати, розглянути варіанти злиття із інвестором; в другому – необхідно розробити програму щодо ефективного використання надлишкових, по відношенню до внутрішніх інвестиційних потреб, грошових ресурсів шляхом збільшення дивідендних виплат,

зниження заборгованості, «купівлі зростання».

Запропоновані теоретико-методичні й прикладні розробки мають широкі перспективи подальшого розвитку та удосконалення. Скажімо, система ТУГП потребує детальної адаптації до особливостей аграрного виробництва і до інтеграції її з технологіями реалізації стратегії підприємства. Систему управління економічним зростанням аграрного підприємства необхідно удосконалювати та розширювати залежно від його спеціалізації й виробничого напрямку тощо.

Розглянуто особливості управління процесами економічного зростання аграрних підприємств за фазами їх життєвого циклу. Запропоновано методику аналізу та оптимізації фінансування операційної діяльності підприємства.

Рассмотрены особенности управления процессами экономического роста аграрных предприятий по фазам их жизненного цикла. Предложена методика анализа и оптимизации финансирования операционной деятельности предприятия.

An article describes the features of management of growth of agricultural enterprises within the framework of the stages of their activity cycle and suggests technique of analysis and optimization of financing operations of the enterprise.

*

**І.С. ВОРОНЕЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН**

Особливості організації системи екологічного маркетингу в аграрних підприємствах

На сучасному етапі істотним напрямом економічної політики є забезпечення сталого еколого-економічного розвитку аграрного сектору економіки, стратегія якого повинна передбачати використання комплексу ефективних підходів, інструментів, важелів і механізмів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі, забезпечать її еколого-економічне зростання та раціональне відтворення¹. У даному контексті важливого значення набуває проблема екоспрямованого маркетингового забезпечення діяльності агропідприємств, що дасть змогу розв'язати низку проблем як економічного, так і екологічного характеру. Зокрема, про-

блема забруднення довкілля на сучасному етапі є однією з найактуальніших, що зумовлено надмірним рівнем антропогенного навантаження на природне середовище. Тому існує нагальна потреба зміни пріоритетів бізнесу: поряд з максимізацією прибутку та задоволенням споживчих потреб, товаровиробники мають враховувати екологічні потреби суспільства. Таким чином, система екологічного маркетингу повинна спрямовуватися на глибоке вивчення існуючих і потенційних інтересів споживачів, їх раціональне задоволення, ґрунтуючись на розширенні виробництва та збуту сільськогосподарської продукції, забезпечуючи підвищення екологічної безпеки.

Запровадження ефективної системи екологічного маркетингу сприятиме раціональному використанню природних ресурсів, поліпшенню стану навколишнього середо-

¹ Гайдучий А.П. Підвищення інвестиційної привабливості інфраструктури аграрного сектору / А.П. Гайдучий // Економіка АПК. – 2004. – №10. – С. 99–106; Ілляшенко С.М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: моногр. / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко; за ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД Університетська книга, 2002. – 250 с.